

PETER CHRASTINA – LADISLAV LENOVSKÝ – PETR TÁBORSKÝ –
EDGARDO GUILLERMO CHAPUR GRAMBLICKA*

**Čakra: výrobnno-hospodárska jednotka čsl. kolonistov v Argentíne
(Colonia Bajo Hondo, prov. Chaco)¹**

CHRASTINA, P. – LENOVSKÝ, L. – TÁBORSKÝ, P. – CHAPUR GRAMBLICKA, E. G.: Chakra: Production and Economic Unit of the Czechoslovakia Colonists in Argentina (Colonia Bajo Hondo, prov. Chaco). *Slavica Slovaca*, 58, 2023, No 3, pp. 460–475 (Bratislava).

The agricultural activities of the original Czecho-slovak colonists and their descendants in the Chaco province of Argentina are carried out on the family farm, the chacra. The aim of this paper is to reconstruct the development of the chacra as an independent productive and economic unit in the rural zone and to sketch selected specificities of farming on the area of the family farm. In terms of time, I focus on the period from the early 1920s (when the migration of Czecho-slovaks, or Moravians, Czechs, and Slovaks to Argentina became more massive) to the present.

Chacra, Slovaks, Checo-slovaks, reconstruction, family, Chaco, Argentina.

Úvod

Získavanie zdrojov obživy a saturovanie svojich potrieb človek uskutočňuje prostredníctvom vytvárania skupín. Nadobudnuté vedomosti, schopnosti a zručnosti (vrátane techník a technológií) sú súčasťou kultúry (ako kolektívneho spôsobu jeho života). Vývoj kultúry je determinovaný nielen obklopujúcim prostredím a potrebou adaptovať sa na jeho špecifiká, ale aj zvnútra – snahou skupiny o neustálu optimalizáciu procesu uspokojovania svojich potrieb a zefektívňovanie využívania dostupných zdrojov.

Pre človeka je typická permanentná snaha vylepšovať si svoje životné podmienky, neuspokojiť sa so životným minimom, ktoré má. Túto prirodzenú ľudskú vlastnosť označujeme termínom *pleonexia*. Jedným z jej dôsledkov je migrácia tých, ktorým podľa ich názoru domáce prostredie neposkytuje relevantné podmienky na naplnenie túžby mať viac, mať sa lepšie, rozmnožovať a diferencovať svoje potreby.²

V prípade poľnohospodárstva uskutočňovaného prostredníctvom ručného, alebo záprahového obrábania pôdy, pestovania, zberu, predaja, príp. aj spracovania plodín a extenzívneho chovu

* Prof. RNDr. et Mgr. Peter Chrastina, PhD., ORCID: 0000-0001-7051-438X, Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Nám. J. Herdu 2, Trnava 917 01, Slovensko, peter.chrastina@ucm.sk; prof. PhDr. Ladislav Lenovský, PhD., ORCID: 0000-0003-3059-5036, Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Nám. J. Herdu 2, Trnava 917 01, Slovensko, ladislav.lenovsky@ucm.sk; Mgr. Petr Tábořský, Katedra etnológie a mimoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave, Nám. J. Herdu 2, Trnava 917 01, Slovensko, peta.taborsky@gmail.com; Mg. Ing. Edgardo Guillermo Chapur Gramblicka, Instituto de Ambiente, Universidad Nacional del Chaco Austral, Comandante Fernández 755, Presidencia Roue Sáenz Peña, Chaco, Argentina, chapur@uncaus.edu.ar

¹ Štúdiá je súčasťou riešenia projektu APVV-20-0263 „Aktuálne kultúrotrvorné, identifikačné a revitalizačné procesy v prostredí etnických minorít: Slováci v Argentíne a Kanade“ a APVV-18-0196 „Vedomosti Nitrianskej stolice M. Bela ...“.

² Uhlíř, D.: Mezinárodní migrace v Evropě se zvláštním zřetelom k migraci „Východ-Západ“. In: Sborník ČGS 1993, roč. 99, č. 3, s. 145. Pozri tiež Krogmann, A.: Vystáňovalectvo z Dolného Saska na Slovensko, jeho príčiny a kultúrne vplyvy. In: Geografické Informácie 11. Nitra: FPV UKF, 2007, s. 143.

dobytku, sa ako optimálna skupina v priebehu ľudských dejín vytvorila patriarchálna veľkorodina. Najčastejšie ide o troj- až štvorgeneračnú príbuzenskú skupinu na čele s otcom (gazdom) a matkou (gazdinou), pokrvných príbuzných gazdu (rodičia, deti, vnúčatá), afinitných príbuzných gazdu (v prípade preferovaného a najrozšírenejšieho princípu patrilokality: manželku a nevesty: manželky synov). V prípade potreby je patriarchálna rodina rozšírená aj o nepríbuzných členov (trvalých zamestnancov – paholkov/sluhov/čeládnikov). Práve táto sociálna jednotka historicky najefektívnejšie zabezpečuje kultúrnu reprodukciu (vrátane zodpovedajúcich vedomostí, schopností a zručností) a biologickú reprodukciu: dostatok pracovníkov v produktívnom veku. Biologickú reprodukciu s podmienkou „miešania krvi“ zabezpečuje „výmena“ dcér za nevesty, a to predovšetkým na princípoch pokrvnej exogamie, patrilinearity, už spomenutej patrilokality, kultúrnej, náboženskej, etnickej a lokálnej endogamie. Okrem čelade túto základnú hospodársko-ekonomickú jednotku dočasne môžu tvoriť aj nádenníci a sezónni robotníci. Tí majú, samozrejme, nižší status a špecifické roly v hierarchii veľkorodiny.³

Špecifiká obklopujúceho prostredia, na ktoré sa skupina musí adaptovať, ak chce prežiť, udržať si pôvodnú úroveň, alebo si ju zvýšiť, predstavujú prírodné (predovšetkým geologicko-geomorfologické, klimatické, hydrologické a pôdne) a sociokultúrne pomery konkrétneho územia (napr. hospodársko-ekonomické, konfesijné, politické, etnické, kultúrne). Tieto môžu byť predpokladom adaptácie skupiny v pôvodnom prostredí, ale aj motívom emigrácie a následnej adaptácie na parametre „novej domoviny“. V prípade patriarchálnych rodín môže ísť o emigráciu:

- a) len niektorých členov, najčastejšie slobodných dospelých synov, zriedkavo aj dcér, následné založenie si vlastných rodín a ich rozrastanie sa na „vlastné“ veľkorodiny v cieľovej lokalite,
- b) celej skupiny z veľkorodiny, najčastejšie nukleárnej rodiny pozostávajúcej zo syna, jeho manželky a ich spoločných detí,
- c) celých veľkorodín.

Rozhodujúcim sú „push“ a „pull“ faktory migrácie, ktoré na veľkorodinu pôsobia.⁴ *Pull* faktorom ako motivačným nástrojom migrácie môže byť vznik novej spoločnosti/štátu. Vtedy má migrácia charakter živeľnej alebo organizovanej kolonizácie/zaľudňovania územia. Ďalej môže ísť o rozvoj, kedy má migrácia podobu dosídľovania/revitalizácie územia. Tieto procesy sú zvyčajne podporované iniciátormi, najmä štátom, majiteľmi, či správcami území. Motiváciu migrovať dosahujú vytváraním príležitostí a poskytovaním rôznych výhod imigrantom (napríklad jednoduché pravidlá a podmienky získania pozemkov, daňové zvýhodnenie, finančná/sociálna podpora, voľné pracovné miesta, vyššia mzda, lepšia životná úroveň, či väčšia bezpečnosť). Podmienkou úspešnosti je intenzívne a efektívne vytváranie obrazu lepšej perspektívy pre imigrantov. *Push* činiteľom môžu byť z pohľadu potenciálnych migrantov nepriaznivé, zhoršené, či nedostatočné životné podmienky a ohrozenia v zdrojovej lokalite/krajine a vidina lepších podmienok v cieľovej lokalite/krajine.

Zámorie, najmä Argentína, je optimálnym príkladom budovania krajiny, spoločnosti a kultúry prostredníctvom imigrantov. Samozrejme, súčasná spoločnosť, kultúra, identita aj územie Argentíny v sebe nesú parametre pôvodného obyvateľstva a kultúrnych dejín juhoamerického kontinentu, avšak v najväčšej miere sú vyformované (najmä európskou) imigráciou druhej polo-

³ Lenovský, L.: Rodina ako hospodársko-ekonomický element v druhej polovici 20. storočia na príklade obchodníckych (šmelinárskych) rodín z Levíc. In: Rodina na prelome tisícročia. Bratislava: FF UKF, 2005, s. 761-766.

⁴ *Push* faktory – faktory tlaku (vytláčajú ľudí zo zdrojovej/domovskej lokality) a *pull* faktory – faktory ťahu (priláhuju ľudí do cieľovej lokality). Bližšie Castles, S. – Miller, M. J.: The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World. New York : The Guilford Press, 2009, s. 25-53.

vice 19. a prvej polovice 20. storočia.⁵ Súčasťou formovania Argentíny sú aj zmeny jej geografického prostredia (krajiny) v dôsledku využívania človekom.

Z pohľadu budovania dnešnej Argentíny tvorí slovenská, resp. československá imigrácia len malú, zanedbateľnú časť. Prevládajú španielske a talianske, prípadne nemecké, či anglické vplyvy (veľkých imperiálnych národov a dominantných kultúr). Nemožno nespomenúť ani stredoeurópske a východoeurópske etniká, najmä tie, žijúce na historickom území Habsburskej monarchie (Rakúska-Uhorska) a v európskej časti bývalého Ruska, resp. Sovietskeho Ruska a neskôr Sovietskeho zväzu. Avšak (a) imigrácia ako štátotvorný nástroj a formant, spolu s (b) multietnickosťou, ako organizačným princípom formovania a fungovania argentínskej spoločnosti a (c) multikultúrnosťou, ako prirodzeným, rešpektovaným a tolerovaným spôsobom jestvovania odlišných skupín v rámci argentínskej spoločnosti vytvárajú prostredie, v ktorom sú situácie viditeľné aj slovenské, resp. česko-slovenské stopy, prvky, či komunity.⁶

Z pohľadu slovenských a česko-slovenských dejín, Slováci, Česi, resp. „Čecho-Slováci“ žijúci v zahraničí a ich potomkovia tvoria súčasť etnických spoločenstiev slovenského a českého obyvateľstva žijúceho vo svojich materských krajinách. Ich kultúra je súčasťou národnej kultúry týchto krajín. Prítomnosť slovenských, českých a česko-slovenských imigrantov v Argentíne, a ich potomkov v súčasnosti, je výsledkom migračného procesu, ktorý prebiehal najmä v priebehu prvej polovice 20. storočia. Pritom sa nevzťahuje len na vtedajšie materské územie, ale zahŕňa aj slovenské a české obyvateľstvo žijúce v etnických enklávach Dolnej zeme (vrátane tých v Bulharsku).⁷

Pôvodným zdrojom obživy slovenských, českých a československých migrantov do Argentíny bolo v prevažnej miere poľnohospodárstvo a chov dobytká.⁸ Po príchode do imigrantského centra v *Buenos Aires* a absolvovaní zdravotnej karantény v dĺžke 5 – 6 dní si hľadali prácu.⁹ V prípade, že v Argentíne už mali príbuzného, alebo priateľa, využívali toto zázemie. V prípade, že nemali žiadny kontakt (čo nebolo ojedinelé najmä v prvých rokoch imigrácie), pomohol imigračný úrad (ktorý sídlil na rovnakom mieste), alebo nachádzali prácu prostredníctvom po slovensky alebo po česky hovoriacich agentov, ktorí priamo pred budovou imigračného centra každodenne poskytovali informácie o pracovných príležitostiach v Argentíne.

Pracovné príležitosti poskytovali a mimoriadne rýchlo sa rozvíjajúce *Buenos Aires* a okolité mestá, napr. *La Plata*, či *Berisso* (išlo najmä o prácu v priemysle – stavebný, železiarsky, dopravný, potravinársky, ďalej mäsiarstvo, chladiarne, mraziarne, baliarne, a v službách – napríklad služobníctvo, správcovstvo nehnuteľností a remeslá), (b) ťažobný priemysel (ropa, zemný plyn, uhlie a pod.) v južných, takmer neobývaných provinciách. Avšak pre časť pôvodne

⁵ V Argentínskych mestách, okrem futbalových zápasov, patria k najvýznamnejším verejným podujatiam festivaly minorít. Napríklad na festivale minorít v meste *Berisso* každoročne prezentuje svoje kultúrne tradície 28 miestnych spolkov, vrátane slovenského. V skúmanej lokalite je to mesto *Presidencia Roque Sáenz Peña*, kde má stánky s tradičnou gastronómiou vyše 20 miestnych etnických spolkov. Podobné podujatie je aj v centre provincie *Resistencia*.

⁶ Cesal, B.: *Chaco Tierra de Esperanzas*. Buenos Aires: Elemento, 2012, s. 11-12.

⁷ Dolná zem je územie osmanskou okupáciou vyľudnených dolnouhorských stolíc (do roku 1771), dnes územie Vojvodiny v Srbsku, časti Slavónie v Chorvátsku, bekéšsko-čanádskej oblasti v Maďarsku a bihorskej a banátskej oblasti v Rumunsku revalorizovanej aj prostredníctvom slovensky hovoriaceho obyvateľstva zo severných regiónov historického Uhorska (dnešného Slovenska). Pozri Botík, J.: *Etnická história Slovenska*. Bratislava: LÚČ, 2007, s. 179.

⁸ V menšej miere to bola práca v priemysle (robotníci, baníci), alebo inteligencia (v prípade politických exponentov *I. Slovenskej republiky*, tzv. *Slovenského štátu*, ktorý existoval v rokoch 1939 – 1945). Pozri Cabada, P.: *Argentina*. In Bartalská, E. (ed.): *Sprievodca slovenským zahraničím*. Bratislava: Dom zahraničných Slovákov, 2001, s. 9-10.

⁹ Išlo o *Hotel de Immigrantes*, financovaný vládou, ktorý od roku 1910 slúžil na sústredovanie prisťahovalcov, v kapacite do 7 tisíc osôb. Pozri Botík, J.: *Slováci v argentínskom Chacu: Historický a etnokultúrny vývin pestovateľov bavlny*. Bratislava: LÚČ, 2002, s. 15-16.

poľnohospodárov a chovateľov bola mimoriadne zaujímavou výzvou a aj motiváciou migrácie samotnej kolonizácia najvzdialenejších, málo alebo vôbec neobývaných a nijako nevyužívaných čiastočne zalesnených rovinatých a pomerne dobre zavlažovaných rozsiahlych oblastí na severe krajiny, najmä v provinciách *Chaco* a *Formosa*. Títo imigranti si tu budovali vlastné hospodárstva – *čakry* a stávali sa z nich *čakrári*.¹⁰

Metodologické východiská práce

Cieľom nášho príspevku je rekonštruovať genézu *čakry* ako rodinného sídla a primárnej hospodársko-ekonomickej jednotky slovenského (ale tiež českého, resp. československého) etnika v provincii *Chaco* v Argentíne. Modelové územie (lokalita *Colonia Bajo Hondo*) leží v juhozápadnej časti extravilánu mesta *Presidencia Roque Sáenz Peña*. Prezentovaný prístup k skúmanej problematike vznikol kombináciu metód súčasnej etnológie a historickej geografie.

Nosné postupy získania poznatkov k téme predstavovali terénny výskum a orálna história, realizované metódou pozorovania, resp. riadeného rozhovoru (*interview*) s informátormi.¹¹ Získané poznatky boli analyzované prostredníctvom sledovania vybraných sociokultúrnych aspektov konkrétnej etnickej skupiny a patriarchálnej veľkorodiny na *čakre*. Pri práci s odbornou literatúrou a kartografickými podkladmi sme uplatnili štandardné postupy vedeckého výskumu (kritický rozbor zdrojov, komparácia a interpretácia).¹² Na základe tejto informačnej databázy

¹⁰ *Čakra* – termín prevzatý do španielčiny z kečuánčiny, znamená pole, plochu obsiatu semenami kultúrnych rastlín, resp. farmu s plochami poľnohospodárskej pôdy v extraviláne. Bližšie <https://en.wikipedia.org/wiki/Chacra>. Majiteľ takejto farmy sa po slovensky nazýva *čakrári*. Porov. Botík, J.: Slováci v argentínskom Chacu, c. d., s. 56.

¹¹ Terénne výskumy v skúmanom území prebiehali prvej polovici mája 2017 (ako prieskum), v prvej polovici mája 2022 a v polovici októbra 2022. Respondentmi v lokalite *Bajo Hondo* a jej okolí boli potomkovia slovenských, príp. československých imigrantov, ktorí žijú, alebo žili na *čakre*.

Zoznam respondentov:

meno	priezvisko	rodné priezvisko	rok nar.	miesto narodenia	žije v	jazyk, v ktorom komunikuje
Miguel	Urban	Urban	1953	Presidencia Roque Sáenz Peña	Napenai	španielsky
Juan Carlos	Trska	Trska	1942	Colonia Bajo Hondo	Pres. Roque S. Peña	španielsky
Lýdie	Soldán	Soldán	1937	detto	Bajo Hondo	český
Růžena	Handl	Handl	1940	Pres. Roque S. Peña	Pres. Roque S. Peña	český
Blahoslav	Verlík	Verlík	1946	Veliko Središte (Juhoslávia)	Pampa del Indio	český
Anna	Satina de Borges	Satina	1941	Col. Bajo Hondo	Pres. Roque S. Peña	slovenský
Mária	Roskos	Laci	1950	Col. Bajo Hondo	detto	slovenský
Bohuslav	Laci	Laci	1953	Col. Bajo Hondo	detto	slovenský

Výpovede respondentov, ktorí komunikovali po španielsky, sú preložené do jazyka ich slovenského/československého predka/-kov. V takomto prípade sú niektoré pojmy a názvy uvedené tak, ako ich použili iní slovensky a česky hovoriaci respondenti.

¹² Primárnymi prameňmi štúdia boli vybrané diela o slovenskej a československej imigrácii do Argentíny: Cabadaj, P.: Argentina. In Bartalská, E. (ed.): Sprievodca slovenským zahraničím, c. d., s. 8-19; Hingarová, V.: Česká a slovenská periodika v Argentíně. Praha: UK, 2021. 246 s., príp. zamerané na provinciu Chaco: Botík, J.: Slováci v argentínskom Chacu, c. d.; Cesal, B.: Chaco Tierra de Esperanzas, c. d. Internetové zdroje reprezentovali vybrané analytické mapy (klíma, pôdy, biota) z ANIDA – Národného interaktívneho atlasu Argentíny: <https://anida.ign.gob.ar> a kartografické pramene (Rohde, J. – Quiroz, S.: Plano nuevo del Chaco Argentino IV. seccion. Del E. M. G. del Ejercito 1885. Mierka 1: 800 000. Buenos Aires: G. Kraft, 1885. Dostupné na internete: <https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/>

boli zhotovené profily kultúrnokrajinných vrstiev (ďalej KKV),¹³ ktoré zachytávajú vývoj *čakry* vo vybraných časových horizontoch.

Na základe týchto východísk sme koncipovali výskumnú otázku: Aký je historický vývoj a súčasný stav *čakry* ako hospodársko-ekonomickej jednotky rodín slovenských a česko-slovenských imigrantov a ich potomkov v Argentíne?

Slovenské a česko-slovenské osídlenie v provincii *Chaco*

Slovenská a česko-slovenská imigrácia do Argentíny prebiehala v troch etapách. V menšej miere na začiatku 20. storočia, približne do roku 1914 (kedy išlo skôr o jednotlivcov, dobrodruhov s podnikateľským duchom), ďalej v masovej miere v medzivojnovom období a napokon v špecifickej vlne v rokoch 1945/47 – 1951.¹⁴

Výsledkom vyššie uvedených pohybov obyvateľstva do Argentíny bola prítomnosť približne 40-tisíc Moravanov (z regiónu Haná, Velké Bílovice na Břeclavsku a i.) a približne 30 tisíc Slovákov z územia Slovenska, resp. slovenských enkláv z historických území Maďarského kráľovstva, Rumunského kráľovstva, Kráľovstva Srbov, Chorvátov a Slovincov (Juhoslovanského kráľovstva) a Bulharského cárstva, resp. nástupníckych krajín. V prvých dvoch vlnách išlo o ekonomickú migráciu z Československa a krajanských enkláv prevažne roľníckeho (v menšej miere aj neroľníckeho¹⁵) vidieckeho obyvateľstva. Ako *push* faktor pôsobili najmä čl. Prídelový zákon č. 81/1920 Sb., ktorý neumožnil efektívny prístup menej majetného obyvateľstva k poľnohospodárskej pôde; osobitný problém z pohľadu malých roľníkov predstavovala agrárna kríza po roku 1928 (súčasť veľkej hospodárskej krízy). Ako *pull* faktor to boli dostupnosť pôdy vo vybraných regiónoch Argentíny (kolonizačná politika štátu), možnosť získať argentínske občianstvo po jednoročnom pobyte (imigračná politika štátu) – a (nepriamo) tiež Kvótový zákon v USA od roku 1921 (regulačná politika štátu), ktorý „presmerovával“ potenciálnych severoamerických imigrantov (aj) do Argentíny.¹⁶ Tretia vlna slovenskej (českej, príp. československej) imigrácie po II. svetovej vojne bola väčšinou politická a *Chaca* sa kvantitatívne týkala len minimálne.¹⁷

RUMSEY~8~1~315682~90084474; Faure, E. – Alcantara, M.: Mapa de las Gobernaciones de Formosa y Chaco por Enrique H. Faure (Ingeniero Civil) y Mariano Alcantara (Cartografo). Mierka 1: 600 000. Buenos Aires: J. Poeser, 1918. Dostupné na internete: <https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~333475~90101598>.

¹³ Konštrukciu profilu KKV a jeho využitie pri výskume kultúrnej krajiny približujú práce P. Chrastinu: Chrastina, P.: Profily kultúrnokrajinných vrstiev – metóda výskumu (nielen) industriálnej krajiny (na príklade mesta Nováky). In: Historická geografie, 2011, roč. 37, č. 1, s. 167-183; Chrastina, P.: Príbehy krajín minulosti. Trnava: FF UCM, 2023, s. 26-27, 54-56 a nasl.

¹⁴ Cabadaj, P.: Argentína, c. d., s. 9-10, Botík, J.: Slováci v argentínskom Chacu, c. d., s. 12-16.

¹⁵ „Otec sa volal Karol a bol sklár vo Valaskej Belej. Aj dedo bol sklár. Zasklieval okná v Pešti. Otec do Argentíny prišiel v roku 1928. Sám. V roku 1930 za ním prišla moja mama, jeho manželka, aj s dcérou Apolóniou. Šífom z Hamburgu. Otec najprv robil v Buenos v hydinárni. 3 mesiace. Ovládal sedem jazykov. Potom pracoval na železnici. Dostal ponuku na kúpu pozemkov v Chacu, 25ha. Nebol tam dom, iba ranč. Len kampo [pole, plocha s ornou pôdou] a monte [les]. Pestoval bavlnu. Darilo sa mu. V roku 1934 kúpil inú čakru, 250 ha, tú malú predal. Na tej novej sa už predtým robilo a bolo tam všetko, ale aj tak postavil veľký dom. Všetko z bavlny. Kúpil si kamión Moris, za peniaze z bavlny, aj 5 domov v Saenz Peña. V roku 1946, za Peróna, musel tri domy predať. Potom, v 1947/48 počúval BBC a obvinili ho, že je komunista. Pritom bol zakladajúci člen družstva El Progreso, viceprezident, pokladník a účtovník. V roku 1949 predal čakru a išiel do Saenz Peña, kde kúpil másiarstvo. My deti sme tam začali chodiť do katolíckej školy. Mávali sme 40 – 50 kosečeros [sezónnych robotníkov, zberačov bavlny], z Paraguaja, Corrientes. Vozil ich kamiónom zo železničnej stanice v Saenz Peña. Bývali v ranchos [provizórnych príbytkoch na periférii čakry]. A dvoch peónov [paholkov]. 10–12 kráv, 10 oviec, 2 500 sliepok, 10 sviň, 20 husí 20 a muly.“ (AS 1941).

¹⁶ Cabadaj, P.: Argentína. In: Bartalská, L. (ed.): Spríevodca slovenským zahraničím, c. d., s. 10-12, Botík, J.: Slováci v argentínskom Chacu, c. d., s. 12-16.

¹⁷ Viac-menej ojedinelý príklad predstavuje rodina Verlíková, ktorá sa v danom období presťahovala do *Chaca*: „My jsme reformáti, bratříci. Patnáctiletý jsem přišel s rodiči. Veliko Sredičšo, jižní Banát. 1961. Z Rijeky šíjem [lodíou] 42 – 43 dní. V Banátu jsme měli 10 ha, z nich 2 – 3ha vinohrady. Prodlali jsme i dům a část nábytku, zřekli se jihoslovanského

Moravskí, slovenskí a v menšej miere aj českí imigranti z Československa a Slováci z dolnozemských enkláv patrili ku kolonistom, ktorí zaľudňovali prevažne provinciu *Chaco*. Približne do roku 1920 tu totiž bolo možné plochy územia kultivovať prostredníctvom voľného záberu.

Dnes stotisícové agrárne mesto *Presidencia Roque Sáenz Peña* bolo založené v roku 1912 ako poľnohospodárska kolónia v pôvodne neobývanom území, ktoré ležalo severozápadne od vojenskej stanice *Napalpi*.¹⁸ Prvotné osídlenie sa koncentrovalo v zázemí domu s malou vojenskou posádkou pri železničnej trati.¹⁹

Čakra – modelovanie historického vývoja a súčasného stavu (modelové územie Colonia Bajo Hondo, prov. Chaco, Argentína)

Vznik a prvá fáza vývoja čakry (cca 1920 – 1930/35)

Prví kolonisti prichádzali do rovinatej, človekom neovplyvnenej (prírodnej) krajiny, ktorú tvorili plochy trávinatej stepi s krovinami a subtropické xerofytne (suchomilné) lesy (šp. *monte virchen*) s *kebračom* (šp. *Quebracho – Schinopsis balansae*).²⁰ Klimatické podmienky pre (stredo-) Európanov tu neboli nijako priaznivé. V zime (jún – august) teplota sporadicky klesala pod bod mrazu a voda v terénnych zníženinách zamrzala, avšak v lete (december – marec) teploty stúpali na 40 až 45 °C, čo spolu s búrkami, privalovými dažďami, množstvom hmyzu a jedovatých hadov vytváralo náročné podmienky pre život človeka a hospodárskych zvierat.²¹ Plocha budúcej *čakry* sa spočiatku zaberala voľne vo výmere, ktorú bola konkrétna skupina ľudí schopná efektívne využívať. Zúrodnenie bonitných pôd typu *moliso*²² (najmä deforestáciou) sa realizovalo ručne alebo záprahovo, ak, pravda, si kolonista mohol dovoliť zabezpečiť vlastný dobytok, alebo prenajať záprah. Rozloha územia, ktorú boli noví osadníci schopní ročne zúrodniť, závisela nielen od počtu a kvality pracovnej sily, ale aj od druhej skladby *monte*, v ktorom prevládali tvrdé druhy drevín (obrázky 1, 2).²³ Pohybovala sa v rozlohe niekoľkých hektárov ročne, čiže požadovaný stav vlastníka dosiahol v priebehu niekoľkých rokov, niekedy aj dlhšie (dekádu).²⁴ V počiatočných dňoch bolo osídlencov málo, chýbala pracovná sila a pracovné, i životné podmienky celkovo, boli mimoriadne náročné.²⁵ Prví kolonisti (ako jednotlivci, alebo ako skupiny, najčastejšie príbuzní) preto kooperovali a nezriedka hospodárili spoločne.²⁶

občianstva. Otec byl narozen v 1919, matka v 1920. Tetička, tatínkova sestra tady už byla. “ (BV 1946). Za manželku si vzal Argentínčanku chorvátskeho pôvodu.

¹⁸ Rohde, J. – Quiroz, S.: Plano nuevo del Chaco Argentino IV. seccion, c. d. Dostupné na internete: <https://www.davidrumsey.com/luna/servlet/detail/RUMSEY~8~1~315682~90084474>.

¹⁹ Cesal, B.: Chaco Tierra de Esperanzas, c. d., s. 13-14.

²⁰ Okrem *kebrača*, ktorý miestni nazývajú *quebracho colorado chaqueño*, dotknuté porasty tvorili palma karanda (*Copernicia alba*), baobab (*Adansonia sp.*), rohovník (*Ceratonia siliqua*) a iné dreviny.

²¹ „Kobylky přilétali z Brazílie, z těch velkých lesů. Sežrali všechno až na kořen. Housenky zas algodón [bavlnu]. To sme museli práškovať 4x. “ (LS 1937)

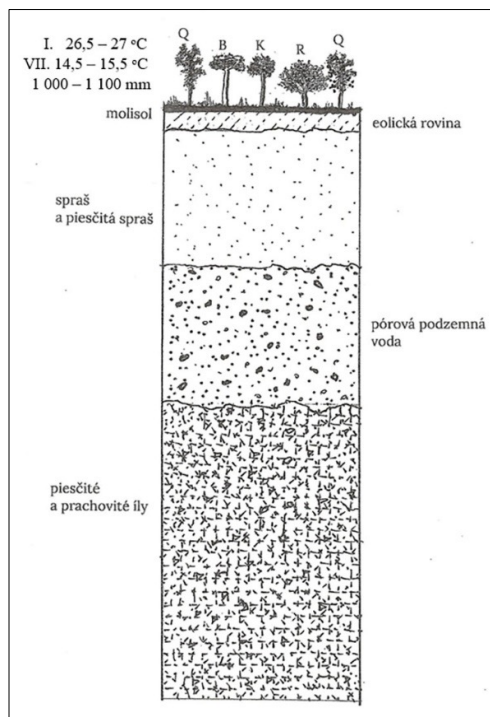
²² *Molisoly* predstavujú juhoamerický ekvivalent černoziemí. – Suelos. In: ANIDA. Dostupné na internete: <https://ide.ign.gob.ar/portal/apps/MapJournal/index.html?appid=909f432ca3c540609871ac04334588bd>, Svetová referenčná báza pre pôdne zdroje. Prel. Sobocká, J. Bratislava: VÚPaOP, 2007, s. 62-63.

²³ Napr. *kebračo* sa preklade nazýva *lámač sekier*, pretože pri jeho rúbaní nezriedka dochádzalo k lámaniu porísk sekier.

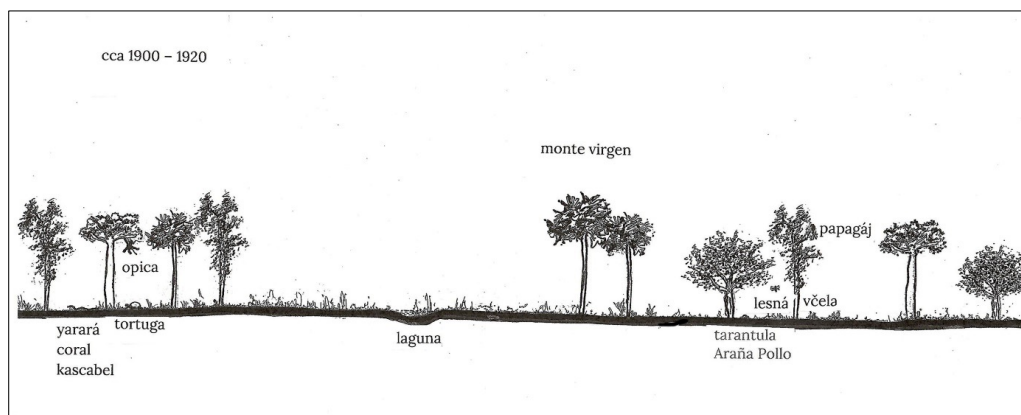
²⁴ „Musel sa kolčuvať a čistiť monte. Ručne. Ak boli 4 ľudia, tak 5 ha za rok. Asi 20% sa nechávalo. Drevo – biele *kebračo* na dosky, červené na stĺpy. “ (BL 1953)

²⁵ O čom, samozrejme, migrační agenti ani transatlantické dopravné spoločnosti neinformovali úplne presne ani podrobne.

²⁶ „Když jsme sem přišli, 1961 s rodiči, dostali jsme 100 ha, 60 ha byl monte. Nikdy předtím jsem bavlnu ani neviděl. Za den jsem nazbíral ani ně 10 kilo. Poslali mě pryč. Kdo to umí, nazbírá 100 – 150 kilo za den. Nebyli mašiny. Kocěčeros jsme měli lidi z Corrientes aj z Paraguaja a Santiaga. Na 2 – 3 měsíce. Když zezbírali bavlnu, někteří tu ešte zůstali a šli ze sekerou do lesa, vysekali dřevo, kořeny, aby se mohlo víc země orať. Na začátku jsme neměli nic. Novotní a Lavrovičovci nám dali peníze a všechno co bylo třeba, aby sme první rok měli úrodu. Pomáhali si lidi velice... “ (BV 1946)

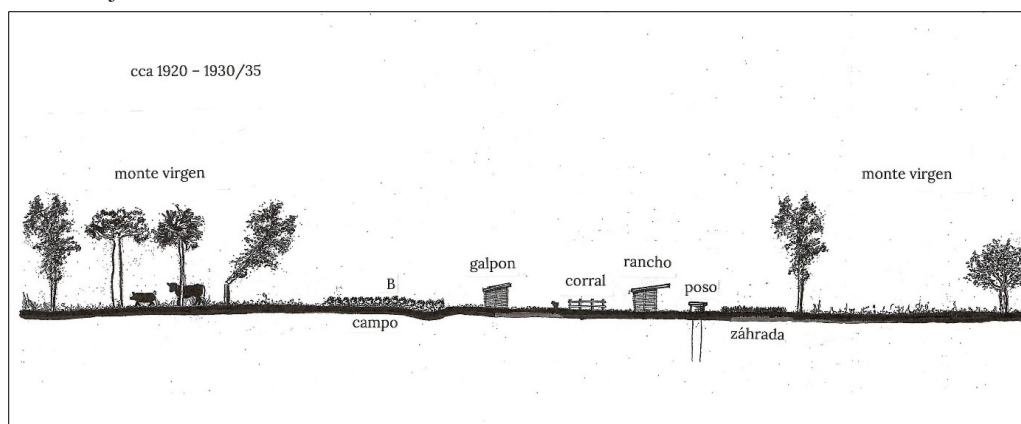
Obrázok 1. Vertikálny model prírodných pomerov lokality *Colonia Bajo Hondo*.

Obrázok 2. Horizontálny model prírodných pomerov lokality *Colonia Bajo Hondo* na profile KKV (cca 1900 – 1920)

Bonita pôdy predstavovala jeden z najdôležitejších činiteľov pri výbere pozemku. Okrem úrodných *molisolov*, ktoré sa hodili na pestovanie *algodónu*, čiže bavlny (*Gossypium*) sa v skúmanom území vyskytujú aj plochy zasolených pôd; tieto sú málo bonitné a nie sú vhodné na intenzívne poľnohospodárstvo (človek ich využíva ako pasienky). Osídlenie a rozvoj rastlinnej a živočíšnej výroby tu limitovala aj dostupnosť a kvalita pitnej vody, ktorú znižovala kontaminácia arzénom prírodného pôvodu. Hľadanie vodného zdroja, resp. vykopanie studne (šp. *poso*)

predstavovalo úvodnú aktivitu kolonistu a jeho rodiny na ploche budúcej *čakry*.²⁷ Prvými obydľami boli jednopriestorové objekty – *rančo* (pl. *ranchos*) vybudované z haluziny, alebo výpletom, omazanej hlinou, neskôr z nepálenej tehly, príp. z plechu, s pultovou strechou. Ako krytina sa najčastejšie používal prírodný materiál (napr. palmové listy), menej vlnitý plech (ekonomické dôvody). Ďalšie prvky infraštruktúry rodinnej farmy tvorili *corral*, ohrada pre dobytok a vodná nádrž na napájanie dobytká, plnená dažďovou vodou – buď tzv. *laguna*, vytvorená z prírodnej priehlbiny, alebo tzv. *represa*, z jamy vzniknutej ťažbou hliny na tehlu pri stavbe *casy* (nom. *casa*) – obydlia *čakrára* a jeho rodiny [obrázok 3, v strede]]. Takýchto nádrží na pozemku zvyčajne bývalo viac. Ohradenie celej parcely bolo neskôr povinné a stanovené zákonom, vrátane jeho parametrov. Pri extenzívnom chove dobytká totiž bolo ohradenie nevyhnutné. Na ohradenie *čakry* s plochami ornej pôdy – *kampo* (šp. *campo*),²⁸ na ktorej sa pestovala bavlna (na profile KKV ozn. B), bolo potrebné zakúpiť niekoľko kilometrov ostnatého drôtu na *lambru*, čo predstavovalo značnú finančnú záťaž pre majiteľov predmetných pozemkov.²⁹ Drevo vytážené pri odlesňovaní areálov *monte* sa používalo na výrobu ohradových stĺpov, suché ako palivové drevo. Vo vybraných prípadoch kmene červeného *kebrača* predávali ako guľatina výkupcom z fabriky vzdialenej asi 100 km.

Obrázok 3. Prvá fáza vývoja *čakry* na profile KKV
(lokalita Colonia Bajo Hondo, cca 1920 – 1930/35).

Nikdy sa neodlesňoval celý pozemok, ale časť pôvodného lesa (*monte virgen*) zostávala neporušená (v neskorších fázach vývoja *čakry* sa niektoré plochy nechávali, resp. nechávajú zarásť náletom). Okolo *monte* sa zvyčajne v páse s rozlohou cca 1 hektára siali krmoviny. Les *čakrárovi* poskytoval aj palivové drevo, ktoré sa tiež používalo na výrobu dreveného uhlia a tehál pálených v malých peciach (šp. *horno*); (obrázok 4, uprostred). Tehly sa vyrábali najmä pre vlastnú spotrebu, zriedkavo na predaj. Drevené uhlie z milierov situovaných na okraji *monte* využívali

²⁷ Vodu hľadali aj prostredníctvom prútikárov. Často sa stávalo, že po niekoľkotýždňovom ručnom kopaní studne do hĺbky 7 a viac m v nej voda nebola a bolo potrebné hľadať inde. Po nájdení vodného zdroja sa obytné a hospodárske objekty stavali v blízkosti studne. „*Represa* [vodnú nádrž] *sme nemali, lebo bola lagúna* [prírodná zníženina zaliatá dažďovou vodou]. *A 2 stuňe. Aj nádrž na vodu* [šp. *aljibe*; zachytávali sa do nej dažďovú vodu zo strechy *casy*], *z 30 tisíc tehál, omazanú cementom. Z nej vodu celý rok sme pili.*“ (BL 1953)

²⁸ *Kampo* – pozemok, na ktorom bola, príp. mohla byť situovaná *čakra*.

²⁹ „*Od cesty plot si každý sám. Od suseda každý po 500 m, se striedali. Jak se domluvili. Na 4 dráty a 1,7m vysoký. Sloupy z kebračo kolorado.*“ (LS 1937)

čakrárske domácnosti alebo sa predávalo priekupníkom (obrázok 4, vľavo).³⁰ Inak ťažba dreva tu nemala ani nemá významnú ekonomickú funkciu.

Druhá fáza vývoja čakry (cca 1930/35 – 1950)

S postupným osídľovaním územia okolo agrárnej kolónie a železnice sa ďalší kolonisti usádzajú v širšom okolí *Presidencia Roque Sáenz Peña*, v lokalitách vzdialených aj niekoľko desiatok kilometrov od administratívneho centra. Noví osadníci v tejto fáze aj na základe informácií od svojich krajanov a tiež vlastných skúseností zisťujú, kde sú najlepšie podmienky na založenie čakry. Jednu z „najlepších“ častí extravilánu tu predstavuje práve *Colonia Bajo Hondo*.³¹ Tá sa člení na *Bajo Hondo Grande* (slovenskí kolonisti sa koncentrujú práve tu) a *Bajo Hondo Chico*.

Zvyšujúca sa intenzita zaberania pôdy vyústila do potreby regulácie a parcelácie územia, ktorú štátne orgány začali uskutočňovať začiatkom dvadsiatych rokov 20. storočia.³² Rozšírenou stratégiou „druhej“ vlny imigrantov tu bolo na niekoľko rokov sa zamestnať na už existujúcej čakre, našetriť alebo požičať si finančné prostriedky s cieľom zabezpečiť si vlastný pozemok (*kampo*), alebo už vybudovanú čakru.³³

Štandardné *kampo* malo po parcelácii rozlohu 100 ha,³⁴ z toho 20 až 70 % plochy pokrýval les. Pomer *monte* a poľa – *kampo* závisel od fázy vytvárania čakry a priorit v hospodárení konkrétneho čakrára (dôraz na rastlinnú alebo živočíšnu výrobu, príp. ich kombinácia). V počiatočoch, samozrejme, prevládalo na ploche čakry *monte*, na konci transformácie pole (pričom v lese naďalej dochádzalo k extenzívnej pastve hospodárskych zvierat). Opäť je potrebné pripomenúť, že tento proces trval zvyčajne niekoľko rokov, vo vybraných prípadoch i niekoľko decénií, pričom sa môže vzťahovať aj na viac generácií hospodáriacej rodiny. Tí, ktorí sa viac špecializovali na produkciu bavlny (na profile KKV ozn. B), doplnkovo tiež iných plodín (kukurice – ozn. K, *sorga* – ozn. S), udržiavali menší podiel prírodného lesa (*monte virgen*) s plochami antropicky ovplyvnených porastov (šp. *monte nativo*). Naopak, chovatelia hovädzieho dobytká a koní mohli udržiavať väčšiu rozlohu *monte*. Starostlivosť o stáda hovädzieho dobytká³⁵ zabezpečovali najímaní pastieri – *peóni* (šp. pl. *peones*), ktorí zväčša pochádzali

³⁰ „Niektorí mali aj 10 pecí.“ (MU 1953)

³¹ „Od 1985 sú tu odvodňovacie kanály. Dnes je málo vody. Úrodná zem je na Bajo Hondo Grande. Tam je voda v lagúnach celý rok.“ (BL 1953)

³² Botik, J.: Slováci v argentínskom Chacu, c. d., s. 53.

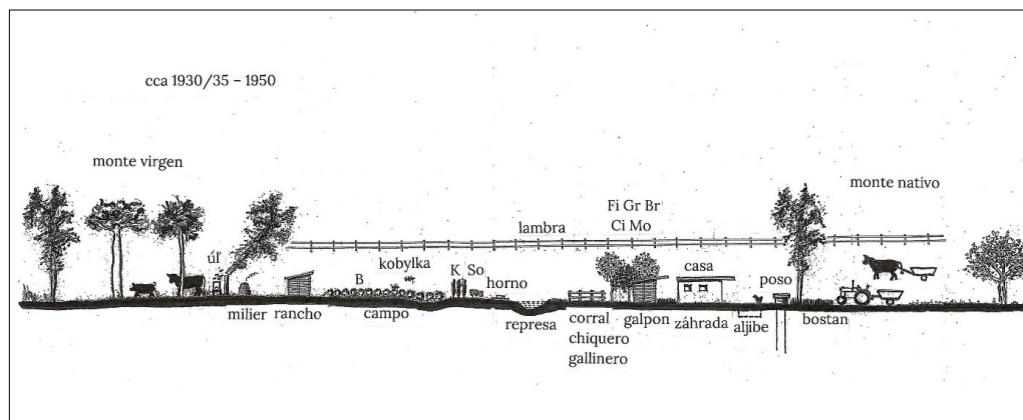
³³ „Môj otec sem prišiel s rodičmi, asi v roku 1928 – 1929. Mama bola Elena Šýkora, narodená tu, v Saenz Peña. Bola z bulharských Slovákov. Otec najprv pracoval ako kováč u Derka a Vargas. Potom kúpil čakru. Mali sme ťažné voľy, aj asi 30 koní. Aj 10 – 15 kráv sme mali, ale len pre seba.“ (MU 1953); „Otec sa narodil v roku 1900. Prišiel z Trenčína v roku 1930. Tam bol krčmárom. Sem do Čaka prišiel z Buenosu. Začal tu u jedného ako kosečero na algodóne medzi kriošo [domorodcami, indiánmi]. Jediný biely. Preto sa mu smiali. S kamarátmi si zarobil na spoločnú čakru, neskôr mal vlastnú. Mama nebola zo Slovenska, bola z Corrientes. Naša čakra mala 150 ha. 100 ha bolo kampo, 50 ha bolo monte. Mali sme 30 až 36 volov, 1 pár býkov, 15 koní, 30 kráv na mlieko a 15 – 20 sviň, to sme mali len pre seba a pre peones [pastierov]. Mali sme dvoch peónov. V roku 1955 otec čakru predal jednému Čechovi, Stanislav Svoboda a kúpil v Saenz Peña od Danička krému. Na dobrom mieste. Každý večer do nej chodili peones aj gringos [v širšom slova zmysle prisťahovalci z Európy] – Čencel, Began, Adamik, Truhlár, Stachunek, Mikula, Vanek... Volala sa Bar y Restaurant Puerta del Sol. Do 1997.“ (JCT 1942); „Tatinek, Chorche, Jiří, byl pacholek z Páclavic. Do Argentíny přišel v roce 1923. Čakru dostal do arendy od Bohuslava Derky. Odevzdával Bohušovi úrodu bavlny. Dostal pomocníka, nástroje a semeno. Musel tam udělat dom, vykopat studnu, udělat ohradu. Později, 1925, už vydělal nějaké peníze a koupil grunt od člověka z Corrientes. Rančo tam bylo jen, omazané blátem. Za 1 500 pesos koupil holou zem bez dobytka. V roce 1935 tu postavili dům z pálené cihly. Udělali se picky na to, dřevo na pálení měli z monte. Co brali hlinu, to byla pak repres. Pěkný dům – koupelna, jídelna, šatník, kuchyň, spálna, veranda, udrna venku, pec na chléb – jak znal z Páclavic.“ (LS 1937)

³⁴ Obvykle išlo o parcelu v tvare štvorca so stranou 1 km.

³⁵ Rádovo ide o stovky, v ojedinelých prípadoch až tisíce kusov dobytká. Je zaujímavé, že aktuálny počet nezriedka nepoznali ani samotní majitelia. Približný počet sa určoval podľa výmery trvalých trávnych porastov na ploche čakry: 1 hlava (kus dobytká) = 1 ha pasienka.

z radov pôvodného obyvateľstva. Murovaná architektúra obydľia rodiny *čakrára* (*casa*) mala charakteristický jednoduchý tvar s otvorenou verandou a rovnou strechou. V jeho blízkosti sa rozprestierala zeleninová záhrada (*bostan*), ďalej ohrada pre dobytok (*corral*), hydinu (*gallinero*) a ošipané (*chicero*). Koruny moruší (*Morus alba*, resp. *M. nigra* – na profile KKV ozn. Mo), granátových jabĺk (*Punica granatum* – ozn. Gr), figovníkov (*Ficus carica* – ozn. Fi), broskýň (*Prunus persica* – ozn. Br) a iných ovocných stromov, chránili dom pred letnou horúčavou (obrázok 4, uprostred vpravo). Dostupnosť z *čakier* do administratívneho centra dodnes zabezpečujú zväčša poľné, melioračné kanály lemované, cesty.

Dorábanie *algodonu* (bavlny) predstavovalo v tomto období ekonomicky najvýhodnejšiu činnosť majiteľov *čakry*.³⁶ Jej produkciu podporovali priaznivé výkupné ceny, ktoré prinášali zisk pre pestovateľov.³⁷

Obrázok 4. Druhá fáza vývoja *čakry* na profile KKV (lokalita Colonia Bajo Hondo, cca 1930/35 – 1950).

Zber bavlny – *koseču* vykonávali ručne zberači, *kosečeros*.³⁸ Z jedného hektára bolo možné zozbierať priemerne 500 až 600 kg, v „dobrom roku“ aj tonu (podľa niektorých respondentov 1200 – 1600 kg); v „zlom roku“ to bolo len 300 kg. Množstvo úrody záviselo predovšetkým od a) bonity pôdy, b) počasia a c) kvality a pracovitosti *kosečeros*. Samozrejme, na zbere *algodonu* sa zúčastňovali aj členovia rodiny *čakrára*, najmä v prípade, ak s podnikaním začínali, alebo boli chudobnejší a nemohli si ešte dovoliť najímať nádenníkov, príp. vlastnili *čakru* s malou výmerou ornej pôdy a *kosečeros* nepotrebovali.³⁹

³⁶ Zavedenie a intenzifikácia pestovania tejto plodiny v skúmanom území sú spojené s moravskými imigrantmi J. Šašvatom a J. Novotným. Moravské a české etnikum prichádzalo do *Chaca* pred Slováckmi, pričom prví kolonisti sú tu zaznamenaní od roku 1913. – Bližšie Hingarová V.: Argentina naprič obory: súčasné pohľady. Olomouc: UPOL, 2014, s. 157-186.

³⁷ „Ak z jedného hektára bola tona kukurice aj bavlny, tak lepšie bolo pestovať bavlnu.“ (MU 1953)

³⁸ „60 *kosečeros*. Sezóna aj 6 mesiacov. Peniaze im otec posielal aj vopred niekedy. Zálohu, aby prišli. Ak bol dobrý patrón, *kosečeros* sa vracali znovu.“ (JCT 1942); „12 rančos 3 x 3 m. To bolo pro 45 *kosečeros*. Byli v poli blízko lesa. Měli tam i záchod a studnu.“ (LS 1937); „6 chyžkov pre *kosečeros*. Z druhej provincie chodili. Tu ľudia veľmi nechceli domácich (zdejších). U nich dievča má 12 – 13 rokov a už je hrubá...“ (BL 1953)

³⁹ „Mali sme 45 ha poľa. Pracoval som tam aj ja, od 12 rokov, aj rodičia, aj mojich 5 sestier. *Kosečeros* boli kriošo (creolo), asi 45 – 50. Dospeli, starí, aj malé deti, celé rodiny. Všetci zberali. *Koseča* trvala asi 3 mesiace. Bývali v rančos pri monte. Stravu, alebo suroviny dáva patrón [čakrár, t. j. gazda]. Varili si sami. Asi 3x týždenne sa im vozili veci aby si mohli variť. Odpočítavalo sa im to [z platu]. Výplata bola vždy v sobotu.“ (MU 1953)

Tretia fáza vývoja čakry (cca 1950 – 2000)

Pestovanie bavlny⁴⁰ a chov hospodárskych zvierat (najmä hovädzieho dobytku)⁴¹ mali pre ekonomiku *čakrárov* rozhodujúci význam.

Za účelom optimalizácie a zefektívnenia ekonomiky *čakier* vybraní *čakrári* v tridsiatych rokoch minulého storočia založili družstvá *Cooperativa Sáenz Peña*, *El Progreso* a *Cooperativa agrícola La Union*.⁴² Prostredníctvom družstiev majitelia rodinných fariem predávali svoju úrodu a iné produkty a nakupovali všetko potrebné pre život a hospodárenie na *čakre*. Výhodou bolo, že platby za odobratý tovar boli splatné až po predaji úrody.⁴³

Vzhľadom na pozitívnu platobnú bilanciu pestovateľov bavlny sem mechanizácia poľnohospodárskej výroby prichádza relatívne skoro, v priebehu dvadsiatych a tridsiatych rokov 20. storočia. Išlo najmä o stroje a zariadenia na obrábanie pôdy, sejbu, zber a transport úrody: pluhy, sejačky, mlátačky, neskôr traktory a malé nákladné autá (*camionety*); (pozri obrázok 4).⁴⁴ Od začiatku druhej tretiny minulého storočia tradičné záprahové formy transportu a dopravy⁴⁵ definitívne nahradili automobily. V štyridsiatych rokoch si vybraní *čakrári* začali vyrábať elektrinu na svietenie generátormi;⁴⁶ k celkovej elektrifikácii skúmaného územia došlo v sedemdesiatych až osemdesiatych rokoch 20. storočia.

V prípade dobrej úrody a zodpovedajúcej výkupnej ceny bolo zaobstaranie mechanizácie otázkou len niekoľkých rokov. A naopak, niekoľko zlých po sebe nasledujúcich rokov spôsobilo zadĺženie alebo krach. V takýchto prípadoch bolo pre *čakrára* výhodné byť členom družstva, ktoré mu poskytovalo čiastočnú ochranu pred veriteľmi.

Okrem bavlny, ktorá pre *čakrárov* v tomto období predstavovala hlavnú plodinu, sa na ornej pôde pestovala kukurica (*majís* – *Zea mays*), sorgo (*Sorghum bicolor*), pšenica (*Triticum sp.*), slnečnica (*Helianthus annuus*), od sedemdesiatych rokov 20. storočia na oráčinách začína domínovať sója (*Glycine max*). Súčasťou plôch poľnohospodárskej pôdy na *čakre* bola tiež *veľká záhrada v poli* (šp. *quita*) a pridomová záhrada – *bostan*, príp. *huerta*. *Veľká záhrada* s rozlohou približne 50x100 m sa spravidla nachádzala blízko *monte*; pestovali tu krmoviny pre dobytok, ďalej melóny, tekvice, dyne, uhorky a rôzne druhy strukovín (najmä bôb – *Vicia faba* a bielu fazuľu – *Phaseolus vulgaris*). V pridomovej záhrade s rozlohou od 50 do 300 m² sa pestovali náročnejšie kultúrne rastliny, napr. batáty (*Ipomoea batatas*), uhorky (*Cucumis sativus*), šalát (*Lactuca sativa*), baklažán (*Solanum melongena*), pažitka (*Allium schoenoprasum*), paradajky (*Solanum*

⁴⁰ Hospodársky výsledok z pestovania bavlny závisel od počasia (množstvo a kvalita úrody), práce *kosečeros* (množstvo a kvalita zbieranej bavlny), nákladov na pestovanie (cena osiva, orba, sejba, okopávanie, postrekovanie), zberu (náklady na *kosečeros*) a výkupnej ceny, ktorá bola pohyblivá.

⁴¹ „100 ha čakra: 65 ha pole, 35 ha monte. 2 roky prvné voly, pak začal s mulama. Ty voly majú jiné tam na chrtánách jako muly a koně, proto se nemohli spřihat. 24 mul sme měli. Dvoják pluh, do něj se zapřáhlo 8 dobytku, 4 a 4. Do jedného pluhu 3 dobytky. Muly mely ohrádku a chomout a muly víc síly a víc vydržely ako kone. Slováci víc koně, protože muly skáču. Jsou víc divoký, kým se nenaučí. Když mula skákala, tak vodu na ni lily na hlavu. Nebo s lopatou házely hlínu, aby vstala.“ (LS 1937)

⁴² *La Union* (tiež *Česká kooperativa*) vznikla v roku 1937 z iniciatívy českých imigrantov. Jej členmi boli najmä československí imigranti z Moravy a Čiech a ich potomkovia. Ďalšie družstvo *El Progreso* tvorili z troch štvrtín dolnozemske Slováci a ich potomkovia. Členská základňa *Cooperativa Sáenz Peña* pozostávala predovšetkým z ostatného, španielsky hovoriaceho obyvateľstva.

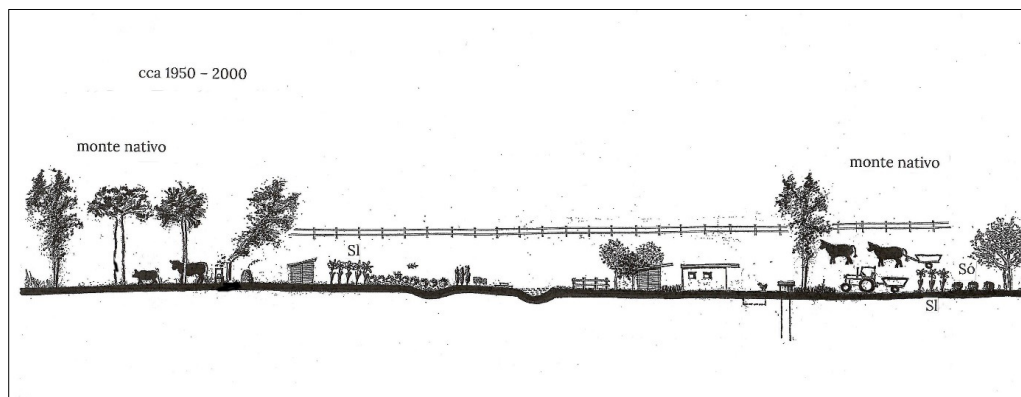
⁴³ Prostredníctvom družstva predávali najmä bavlnu, ale aj pšenicu, sóju, menej kukuricu. Členom zabezpečovala výhodnejší nákup osiva, pohonných hmôt, chemických postrekov, potravín, domácich a poľnohospodárskych potrieb. Porov. Botík, J.: Slováci v argentínskom Chacu, c. d., s. 98-99. (AS 1941)

⁴⁴ „V 1936 moj starý apo kúpili traktor.“ (ML 1950); „V štyri a štyriacim táta kúpil motor na svetlo Lister. V 1955 kúpil tatinek traktor. Muly nechcel prodat, až chci ply, protože mu vydělali na ten traktor, tak říkal, ať zůstanou tady.“ (LS 1937)

⁴⁵ „Ze dřeva vůz, na 1700 kg byli velké, 8 dobytků (4 a 4 muly tahali). Slováci měli menší, 500 – 600kg.“ (LS 1937)

⁴⁶ „V štyri a štyriacim táta kúpil motor na svetlo Lister. (LS 1937)

lycopersicum) a koreňová zelenina (cibuľa – *Allium cepa*, petržlen – *Petroselinum crispum*, zeler – *Apium graveolens* a i.). Niektorí farmári chovali včely na med (obrázok 5, vľavo).⁴⁷ V prípade, že pestovali aj kvety, zväčša v kvetinovej záhrade – *jardin*.

Obrázok 5. Tretia fáza vývoja čakry na profile KKV
(lokalita Colonia Bajo Hondo, cca 1950 – 2000).

Kontexty ekonomickej prosperity *čakrárov* odrážali väčšie murované domy z pálených tehál. Hoci životný štandard na *čakre* sa takmer úplne priblížil bývaniu v meste (plne vybavená kuchyňa, zariadenie izieb, kúpeľňa a toaleta, veranda ako oddychová zóna), mladšia generácia mala vždy ambíciu oddeliť sa od rodičov (gazdu – *patróna* a gazdinej). Buď hospodáriť na vlastnej *čakre*, alebo odísť do mesta a zamestnať sa za zodpovedajúcich platových podmienok. Niekedy aj úplne mimo regiónu, vo väčších a vzdialenejších, najmä provinčných mestách (*Resistencia, Córdoba*), či až v *Buenos Aires*, ktoré poskytovali relevantné príležitosti, vrátane vysokoškolského štúdia.

V prvých desaťročiach osídľovania sa postupne zvyšovala hustota osídlenia aj v *Colonia Bajo Hondo*. Imigranti boli predovšetkým jednotlivci, no v niektorých prípadoch prichádzali v skupinách – trojgeneračných rodinách. Navyše tí, ktorí prišli individuálne, keďže išlo prevažne o mladých slobodných mužov, si časom zakladali svoje vlastné rodiny, ktoré sa postupne rozrástli na trojgeneračné veľkorodiny. Manželských partnerov si spočiatku vyberali najmä podľa princípu *endogamie*. Nezriedka mužovi „poslali“ manželku z domovskej lokality, častejšie si ju však nachádzal na susedných slovenských, resp. česko-slovenských *čakrách*, príp. vo svojom cirkevnom zbore. Prvá generácia potomkov imigrantov už nepostupovala pri výbere manželského partnera podľa tohto princípu v takej miere a nasledujúce generácie takmer vôbec. To prispelo k vzniku zmiešaných manželstiev (aj s domorodým obyvateľstvom) a zrýchleniu etnickej, jazykovej a kultúrnej asimilácie s obklopujúcim a paralelne vznikajúcim argentínskym sociokultúrnym prostredím.

V prvých rokoch po príchode imigranti zakladali svojim deťom vlastné školy (lebo iné tu ešte neboli), prirodzene, so vzdelávaním v ich materskom jazyku (lebo iný neovládali), s vlastným učiteľom, ktorého si vydržovali. Z rovnakého dôvodu si zakladali vlastné cirkevné zbory – z finančných zbierok zakúpili pozemok, postavili kostol, faru, budovu školy, vydržovali si vlastného kňaza hovoriaceho v ich materinskom jazyku. Tak vznikol napríklad luteránsky kostol

⁴⁷ „Které chtěl měl včele, my ne. Pro zábavu i na med.“ (LS 1937)

dolnozemských Slovákov priamo „na“ *Bajo Hondo Grande* a miestna slovenská škola, alebo *Česko-slovenský spolok* spolu so školou priamo v meste.⁴⁸

Školský zákon z roku 1939 transformoval národnostné školy v Argentíne na tzv. doplňovacie školy a do 50. rokov postupne deetnizoval a centralizoval štátne vzdelávanie. Aj tým sa v duchu vytvárania jednotného argentínskeho národa podporila etnická asimilácia.⁴⁹ Okrem toho školy v mestách boli vo všeobecnosti kvalitnejšie a poskytovali „cezpoľným“ žiakom a študentom aj ubytovanie v internátoch (ako aj v prípade školy a internátu pri evanjelickom a. v. cirkevnom zbore priamo v *Presidencia Roque Sáenz Peña*, alebo v prípade školy s internátom v priestoroch súčasného Česko-slovenského spolku). Tým v rodine zanikla každodennosť spolužitia, spoločná práca a väzby s rodinou sa oslabovali. Samotní čakrári sa stotožnili s predstavou, že život na čakre má svoje obmedzenia a mesto poskytne ich potomkom lepšie životné šance a podmienky.

Následný rozvoj mesta (kostoly, školy, pracovné príležitosti v administratíve, obchodoch, remeslách a agrárnom priemysle, športový a kultúrny život, infraštruktúra a lepšie a rýchlejšie spojenie s okolitým svetom) spôsobil, že mladá generácia mala iné stratégie ako *čakráriť*, navyše celkom dobré možnosti už ponúkalo len niekoľko kilometrov vzdialené mesto. To prirodzene prispelo k rozpadu veľkorodín.

Zisk z hospodárenia samotní *čakrári* investovali do nehnuteľností v rozvíjajúcom sa meste (nákup parcel a stavba domov, príp. kúpa domov, obchodov, ubytovacích a reštauračných zariadení). Je dôležité poznamenať, že toto rozhodnutie nebolo emocionálne (lebo emócie v tomto nekompromisnom svete agrárneho podnikania boli predpokladom na neúspech a krach), ale čisto pragmatické. Mechanizácia poľnohospodárstva a využívanie pomerne lacnej nádenníckej sily, pozostávajúce predovšetkým z pôvodného obyvateľstva, totiž mohli „uvoľniť“ niektorých, prirodzene, tých mladých a perspektívnych, členov veľkorodín, napríklad na štúdium. *Čakrári* si zvyčajne pri sebe nechávali najmenej jedno z detí, ktoré malo „prebrať štafetu“ hospodárenia. Najlepšie, ale nie výhradne, to bol najstarší syn. Inak racionálne vyberali to z detí, ktoré malo najlepšie predpoklady a vzťah k *čakráreniu*. Bývanie a práca v meste (život mimo *čakry*) bola stratégia väčšiny príslušníkov všetkých nasledujúcich generácií prvých imigrantov.

Štvrtá fáza vývoja čakry (cca 2000 – súčasnosť)

Približne od prelomu milénia bavlnu ako hlavnú plodinu na plochách poľnohospodárskej pôdy na *čakre* nahradila sója (na profile KKV ozn. Só; pozri tu obrázok 6 uprostred a vpravo). Tento proces v lokalite *Colonia Bajo Hondo* začal v sedemdesiatych rokoch minulého storočia a jeho dôvody sú čisto ekonomické (neprimerané náklady na chemické ošetrovanie osevných plôch,⁵⁰ nízke výkupné ceny zapríčinené konkurenciou lacnej bavlny z Číny na svetových trhoch, inflácia argentínskej meny, potreba investícií do agrárneho sektora, nezamestnanosť, produktivita práce atď.)

Po roku 2000 je pestovanie *algodónu* na rodinných farmách v skúmanom území minulosťou. Nezabránila tomu ani mechanizácia zberu bavlny, ktorá mala vyriešiť nedostatok *kosečeros*.⁵¹ *Čakrári* na novovzniknutú situáciu reagovali postupným prechodom na iné plodiny (sója, slnečnica, pšenica), iní svoju farmu s ornou pôdou prenajali agropodnikateľom alebo veľkým korpo-

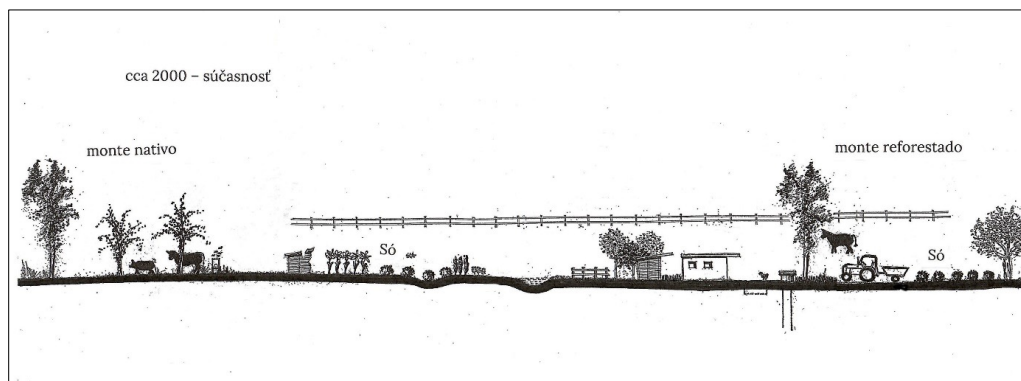
⁴⁸ O evanjelickom a. v. cirkevnom zbore, škole dolnozemských Slovákov na *Bajo Hondo* a *Československom spolku* v *Sáenz Peña* bližšie Botík, J.: Slováci v argentínskom Chacu, c. d., s. 136-160. Pozri tiež Hingarová V.: *Union Checoeslovaca*. 2015–2016. Dostupné na internete: <https://lamigrace.ff.cuni.cz/2016/11/02/union-chaco-2/>.

⁴⁹ Prípád slovenskej školy na *Bajo Hondo*, porov. Botík, J.: Slováci v argentínskom Chacu, c. d., s. 119-126.

⁵⁰ Efektívna ochrana bavlníka pred škodcom *picudo* si vyžadovala opakované práškovanie poli (5 až 6 krát počas vegetačného obdobia, najlepšie letecky), čo neprimerane zvyšovalo náklady pestovateľov. V súčasnosti aplikácia jedného postreku na ploche 20 ha stojí 50 až 60 tisíc Arg \$, (MU 1953)

⁵¹ „*Mašiny na zber bavlny od 1995. Boli aj štrajky proti mašinám, že to zoberie ľudom prácu, čo sa aj stalo.*“ (BV 1946)

ráciám. Po opustení majiteľmi alebo nájomníkmi časť *čakier* medzičasom spustla a pôvodne odlesnené plochy pokrýva nálet tvorený pôvodnými i nepôvodnými druhmi drevinovej vegetácie. Na iných farmách sa rozvíja živočíšna výroba, ktorá má občas extenzívnejší charakter.⁵²

Obrázok 6. Štvrtá fáza vývoja *čakry* na profile KKV (lokalita *Colonia Bajo Hondo*, cca 2000 – súčasnosť).

Zaujímavý aspekt vývoja kultúrnej krajiny na plochách *čakry* predstavuje *reforestácia* (zalesňovanie). Daný proces je legislatívne upravený, pričom rozloha *monte* nemá byť nižšia ako 40%. Výsledkom je umelo vytvorený les, *monte reforestado*, ktorý podporuje biodiverzitu otvorenej poľnohospodárskej krajiny v študovanej lokalite (obrázok 6, vpravo).

Zanikli aj *čakrárske* družstvá a pôvodné objekty plnia predovšetkým skladovú funkciu, alebo sú prenajímané iným firmám najrôznejšieho zamerania.

Na *čakrách* dnes trvalo žije najmä najstaršia generácia, v niektorých prípadoch aj so synom alebo dcérou a ich manželským partnerom. Mládež a deti len zriedkavo, v prípade chudobnejších rodín. Dôvodom odchodu do mesta je nielen ukončenie aktívneho hospodárenia a prenájom pôdy, ale aj súčasná možnosť dopraviť sa z mesta na *čakru* za niekoľko desiatok minút automobilom. Ani v prípade stále pretrvávajúceho chovu dobytku a koní, ktorý vyžaduje sústavnú starostlivosť, nie je potrebná prítomnosť takého počtu ľudí na *čakre*, navyše, za týmto účelom je možné najat' si *peóna* (pastiera).

Čakra je dodnes miestom stretávania sa rodín a príbuzných. Tie trvalo obývané si udržiavajú svoj vzhľad a pomerne dobrý stav. Súčasní príslušníci najstaršej a strednej generácie zväčša vyrastali a žili na *čakre* a preto k nej majú iný vzťah, ako mladá generácia a deti. Tých k *čakre* viažu skôr vzťahy so starými rodičmi.

Záver

Čakra predstavuje nielen historický, ale aj súčasný fenomén agrárnej kolonizácie územia lokality *Colonia Bajo Hondo* v provincii *Chaco*. Významnými aktérmi transformácie miestnej krajiny, ku ktorej dochádzalo od dvadsiatych rokov minulého storočia, boli aj česko-slovenskí (najmä moravskí a slovenskí, menej českí) a slovenskí (dolnozemeckí) imigranti a ich potomkovia. Novým domovom pre osadníkov zo štátov strednej Európy sa stali plochy trávnatých stepí s areálmi krovin a subtropických tvrdolistých lesov. Časť z nich sa v priebehu nasledujúcich desaťročí vyprofilovala na majiteľov rodinných fariem (*čakier*), ktorí sa živili pestovaním bavlny

⁵² „Dnes mám len 35 kráv, 2 prasnice, 2 kancov a sliepky. Som na penzii. Deti to nezaujímajú.“ (MU 1953)

alebo chovom dobytku. *Čakrárske* rodiny dodnes tvoria historické, kultúrne a socioekonomické jadro miestneho obyvateľstva.

Vyššie uvedený proces imigrácie zanechal signifikantné stopy na miestnej krajine, ktorá sa s príchodom a činnosťou (aj) slovenských a česko-slovenských imigrantov mení z prírodnej krajiny na človekom obhospodarovanú kultúrnu krajinu s plochami poľnohospodárskej pôdy, enklávami *monte*, domami *čakrárov* a ich hospodárskym zázemím. Vývoj *čakry* rekonštruujeme prostredníctvom profilov kultúrnokrajinných vrstiev, ktoré zachytávajú (z nášho pohľadu) najvýznamnejšie etapy vývoja rodinných fariem v skúmanej lokalite (od vzniku po roku 1920 až po súčasnosť). Agrárny spôsob života tu pretrváva podnes. Na miestnej univerzite (UNCAUS) sa uskutočňuje výskum bavlny. Expozícia v *Múzeu mesta* pri železničnej stanici približuje prísťahovalectvo a pestovanie bavlny, fenomény, ktoré umožnili vznik miestnej ekumény a formovali identitu tunajšieho obyvateľstva.

Etnické charakteristiky imigrantov, i keď už v značne asimilovanom prostredí, tu sú dodnes prítomné nielen v histórii a kultúrnom dedičstve *čakrárskeho* rodín, ale aj v kultúrnej, hospodárskej či športovej histórii a súčasnosti mesta. V prípade tých slovenských a česko-slovenských dnes ide najmä o *Česko-slovenský spolok*, *Folklorný súbor Moravanka* a *Okruh potomkov Slovákov v Čaku*. Na ich udržiavanie sa dnes podieľajú potomkovia prvých prisťahovalcov – dnes sú to už Argentínčania so slovenským, resp. česko-slovenským vedomím pôvodu. Aj keď príbeh slovenských a česko-slovenských pestovateľov bavlny tak, ako ho vo svojej monografii z roku 2002 zaznamenal J. Botík (t. j. pred viac ako tridsiatimi rokmi), už skončil, v myslení, kultúre, histórii a identite súčasných generácií ešte prežívajú reziduá typické pre agrárnu patriarchálnu veľkorodinu: pomerne intenzívne fungujúce medzigeneračné vzťahy, sociálna hierarchia a statusy, príbuzenská terminológia, vedomie pôvodu, vzťah k pôde a jej vlastníctvu (vrátane majetku všeobecne), vnímanie pracovnosti ako cnosti a zamestnania ako štandardnej súčasti života, zachovávanie niektorých kultúrnych tradícií v rodine (najmä strava, sviatkovanie a pozostatky jazyka⁵³), a nakoniec aj vzťah ku kultúrnej krajine *čakry*.

Chakra: Production and Economic Unit of the Czechoslovakia Colonists in Argentina (Colonia Bajo Hondo, prov. Chaco)

Peter Chrastina – Ladislav Lenovský –
Petr Táborský – Edgardo Guillermo Chapur Gramblicka

Chakra – a farm with areas of agricultural land in extravillan, represents not only the historical but also the contemporary phenomenon of agrarian colonization of the *Colonia Bajo Hondo* locality in the province of *Chaco*. Czechoslovak (mainly Moravian and Slovak, less Czech) and Slovak immigrants from Dolná zem region and their descendants were also important actors in the transformation of the local landscape, which has taken place since the 1920s. Areas of grassy steppes with areas of scrub and subtropical hardwood forests became the new home for settlers from the states of Central Europe. Over the following decades, some of them became owners of family farms, *chakirs*, who made a living by growing cotton or raising cattle. *Chakra* families still form the historical, cultural, and socioeconomic core of the local population.

The above-mentioned immigration process left significant traces on the local landscape, which, with the arrival and activities of Slovak and Czechoslovak immigrants, is changing from a natural to a human-managed cultural landscape with areas of agricultural land, *monte* enclaves, houses of *chakras* and their economic background. We reconstruct the development of the *chakra* through the profiles of the cultural landscape layers, which capture (from our point of view)

⁵³ „Do československého unionu sme chodili málo. Tam sa česky rozprávalo a my sme im nerozumeli. Ani oni nám. Viac do kostola v nedeľu. Otec mal kamarátov Čechov. Mama varila kapustu, pirohy, knedle, halušky, makové buchty. Aj mňa to naučila, ale ja už nemám pre koho.“ (AS 1941)

the most significant stages of the development of family farms in the researched locality (establishment after 1920 to the present day). All this was created by the people, our compatriots, during the 20th century in the extravillage of the emerging city of *Presidencia Roque Sáenz Peña*. The agrarian way of life here continues to this day. Cotton research is being carried out at the local university (UNCAUS). The exposition in the *Museum of the city* near the railway station brings closer the immigration and the cultivation of cotton, phenomena that enabled the emergence of ecumenism and shaped the identity of the local population.

The ethnic characteristics of the immigrants, even in a largely assimilated environment, are still present here not only in the history and cultural heritage of the *Chakra* families, but also in the cultural, economic, or sports history and the city itself. Slovaks and Czechoslovaks have established associations and ensembles such as *Československý spolok* (*Czechoslovak Society*), the *Moravanka Folklore Ensemble*, and the *Circle of Descendants of the Slovaks in Chaco*. Descendants of the first immigrants participate in activities of these associations and ensembles today – now Argentinians with Slovak, respectively, Czechoslovak awareness of origin.

Although the story of Slovak and Czechoslovak cotton growers, as recorded by J. Botík in his monograph from 2002 (i.e. more than thirty years ago), has already come to an end, in the thinking, culture, history, and identity of the current generations there are still residues typical of the agrarian industry of the patriarchal extended family: relatively intensively functioning intergenerational relations, social hierarchy and status, kinship terminology, consciousness of origin, relationship to land and its ownership (including property in general). Also the perception of hard work as a virtue and of employment as a standard part of life, the maintenance of some cultural traditions in the family (especially eating, feasting, and remnants of the language), and finally the relationship to the cultural landscape of the *chakra*.